

10.33537/sobild.2021.12.2.5

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 15.04.2021
Kabul edildiği tarih: 15.06.2021
Yayınlanma tarihi: 30.06.2021

Article Info

Date submitted: 15.04.2021
Date accepted: 15.06.2021
Date published: 30.06.2021

MEHMET ŞEMSEDDİN GÜNALTAY'IN BİLİM TARİHİNDEKİ YERİ*

THE PLACE OF MEHMET ŞEMSEDDİN GÜNALTAY IN THE HISTORY OF SCIENCE

Bihter TÜRK MENOĞLU

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi ABD,
bihterturk91@gmail.com

Anahtar sözcükler

Mehmet Şemseddin Günaltay,
Bilim Tarihi, Türk-İslam Bilim Tarihi

Keywords

Mehmet Şemseddin Günaltay,
History of Science, Turkish-Islamic History of Science

Öz

İlim ve fikir adamı olarak İslam bilim ve felsefesine dair eserler bırakan, siyasetçi olarak Cumhuriyet döneminde başbakanlık yapan Mehmet Şemseddin Günaltay (1883-1961) ülkemizin mümtaz isimlerinden biridir. Daha çok tarihçi ve siyasetçi kimliği ile bilinen Günaltay'ın eserleri incelediğinde mensubu olduğu uygarlık çevresinin yani İslam Dünyası'nın bilim ve felsefe tarihiyle ilgili tafsilatlı araştırmalar yaptığı görülmektedir. Bu makalede Günaltay'ın Türk- İslam bilim tarihçiliği açısından değerlendirilmesi yapıldı ve onun tarih araştırmaları literatürüne bilim tarihi yazımını da eklediği saptandı.

Abstract

Mehmet Şemseddin Günaltay (1883-1961) one of the distinguished names of our country. Mehmet Şemseddin Günaltay, who left works on Islamic science and philosophy, served as the prime minister during the Republic period as a politician. Günaltay is mostly known for her historian and politician identity. It is seen that the Islamic World has made detailed researches on the history of science and philosophy. In this article, Günaltay's evaluation was made in terms of Turkish-Islamic science historiography. It was determined that he added the historiography of science to the historical research literature.

* Bu makale, "Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Bilim Tarihimizdeki Yeri" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Tarih; uzak ya da yakın geçmişte yaşamış insanları, toplumları anlamayı mümkün kılan, şimdi ile geçmiş arasında bağlantılar kurmaya yardımcı olan bir disiplindir. Tarih aynı zamanda insana hizmet veren bir bilimdir. İnsanoğlu geçmişi bilerek ve geçmişten ders çıkararak yaşadığı zaman hayatına ve toplumuna faydalı işler yapabilir. Tarihte her dönem öne çıkan bireyler olmuştur. Bu bireyleri tanımak o dönemi değerlendirebilmek açısından önemlidir. Mehmet Şemseddin Günaltay' da yaşadığı dönemde öne çıkan bir isimdir. Siyaset, ilim ve fikir adamı çoğunlukla tarihçi kimliği araştırılmıştır. Bu çalışmada amaç Günaltay'ın ilim adamı kimliği üzerinde araştırma yapmaktır. Bilim tarihine dair çalışmaları incelenerek bilim tarihindeki yeri nedir? Bilim tarihçisi kimliğine sahip midir? sorularına cevap bulmaktır.

Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu 17.yüzyıldan itibaren Batı medeniyeti karşısında bir gerileme sürecine girmiştir. Batı medeniyeti karşısındaki geri kalmışlık gerçeği doğrultusunda yaşanan sorunlara çözüm bulabilmek için bir dizi yenilik girişiminde bulunulmuştur. Tanzimat Fermanından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu birçok siyasi ve sosyal gelişmelere şahit olmuş ve devleti kurtarma reçetesi olarak fikir akımları ortaya atılmıştır. Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık gibi akımlar devlet adamlarının yanı sıra dönemin aydınlarının da zihnini meşgul etmiştir.

Araştırmanın konusu olan Günaltay'da devlet ve ilim adamı kimliğine sahip bir birey olarak yaşadığı dönemin sorunlarına kayıtsız kalmamıştır. 1883-1961 yılları arasındaki 78 yıllık ömrü içerisinde I. ve II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, I. ve II. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin çöküşü gibi pek çok tarihsel olaya şahitlik etmiş ve bu olaylar onun düşünce dünyasını etkilemiştir. İslamcı, Türkçü ve Batıcı çizgisinde Günaltay'ın durumuna baktığımızda Türkçü-İslamcı fikir çerçevesinde yer aldığı görülmektedir. Bu çizgisini çalışmalarıyla destekleyen Günaltay, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad gibi dergilerde yazılar yazmıştır. Bilim tarihi ile münasebetinde bu dergilerde yazdığı yazılar önem arz etmektedir. Söz konusu yazıları ve bilim tarihine dair diğer çalışmaları irdelendiğinde Günaltay'ı bu alana dair çalışmalar yapmaya yönelten iki neden vardır. Birincisi İslam dininin ilmi gelişmeye engel olduğu yönündeki tezi çürütme çabasıdır. "Zulmetten Nura", "Hurafattan Hakikate" adlı eserleri İslamiyet'in terakkiye mani olmadığı gerçeğini ispatlamaya yöneliktir. İkinci neden ise İslam medeniyetinde Türklerin rolünü ispatlama girişimidir. Türkçü vasfı ile böyle bir girişimde bulunan Günaltay'ın Türk Tarih Tezine yönelik çalışmaları ve Türk Tarih Kongrelerinde sunduğu tebliğler bu doğrultudadır.

Yukarıda bahsi geçen nedenlerden dolayı Günaltay bilim tarihi açısından incelenmeye değer bir isimdir. Daha önce farklı disiplinlerce pek çok kez incelenmiş olan Günaltay'ın bu makalede bilim tarihindeki yerinin belirlenmesi için ilmi faaliyetleri ön plana çıkarılarak Türk-İslam bilim tarihi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Mehmet Şemseddin Günaltay Hakkında¹

Günaltay, 1883 yılında Erzincan'a bağlı İliç ilçesinin Urik köyünde doğmuştur. İlk tahsilini doğduğu köyde almış ve ardından, Üsküdar'da Ravza-i Terakki'de Vefa İdadisi'nde eğitim görerek Dârü'l-Muallimin-i Aliye'nin (Yüksek Muallim Mektebi) fen kolundan mezun olmuş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Lozan Üniversitesi'ne gönderilerek, burada Doğa Bilimleri bölümünü bitirmiştir. Yurda döndükten sonra Midilli İdadisi'nde ve Gelenbevi İdadisi'nde müdürlük yapmış, Midilli'de bulunduğu sıralarda *Sebilürreşad* ekibine yazar olarak katılmıştır. 1913 yılında *İslâm Mecmuası*'nın çıkmasıyla İslamcı-Türkçü diye adlandırılan ekip içindeki yerini almıştır. 1914 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde ve Süleymaniye Medresesi'nde medeniyet tarihi, dinler tarihi, İslâm kavimleri tarihi ve İslâm felsefesi dersleri vermiş ve 1923 yılında Darülfünun İlahiyat Fakültesi dekanlığına getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine şahit olan Günaltay, ilmi faaliyetlerinin yanı sıra siyasetle de ilgilenmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nden Bilecik Mebusu seçilmesiyle siyasi hayatı başlayan Günaltay, 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas Mebusu olarak dâhil olmuştur. 15 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 tarihleri arasında tek parti döneminin son başbakanlığını yapan Günaltay'ın bilim tarihi açısından asıl önemli görevi Türk Tarih Kurumu başkanlığında görülmektedir. 1941 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı görevine başlayan Günaltay 1961 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür.

Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Bilim Tarihine Dair Çalışmaları

Her toplumun düşünce tarihinde önemli bir mesele olan din-bilim, din-akıl ilişkisi İslam toplumunda da önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. 20.yüzyılda yeni bir ivme kazanan Şarkiyatçılığın genel kanaati İslam'ın akıl ve bilimle uyumlayacağı şeklindedir. Bu yüzdendir ki İslam toplumunda geri kalmışlığın nedeni olarak İslam dini gösterilmiş ve bu dinin ilmi gelişme önünde büyük bir engel olduğu tezi savunulmuştur. Bu tezlerden en önemlisi Ernest Renan'ın 1883 tarihinde Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği "İslam ve Bilim"² adlı söylevidir. Söz konusu söylev İslam coğrafyasında pek çok tartışmaya yol açmıştır³. Renan'a karşı pek çok reddiye yazılmıştır. İslam dininin

¹ Günaltay hakkındaki bilgiler T.B.M.M. Sicil Arşivi Dosya No:622 alınmıştır.

Tafsilatlı bilgi için ayrıca bkz: Yaşar Özüçetin, "M.Şemseddin Günaltay'ın Hayatı, İlimi, İdari ve Siyasi Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 38, Haziran 2015. 416-449.

²Melek Dosay Gökdoğan, "Renan'ı Yeniden Düşünmek: İslam ve Bilim", *Historia* 1923, Bilgi Yayınevi, Sayı 3, Haziran 2017, 46-62.

³ Bu tartışmalar için bkz; Düccane Cündioğlu, "Ernest Renan ve "Reddiyeler" bağlamında İslam Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı" *Divân*, 1996, 1-94.

ilmi gelişmeye engel olmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu reddiyelerden en meşhur olanı Namık Kemal'in yazmış olduğu *Renan Müdafaaamesi*⁴'dir. Hem Ernest Renan'ın söylevi hem de Namık Kemal'in reddiyesi bilim tarihi açısından önemlidir. Zira söz konusu söylev ve reddiye ile birlikte Türk- İslam bilim tarihine dair çalışmalar hız kazanmıştır.

Günaltay'ın da kaleme aldığı bazı çalışmalarda da bu etki görülmüştür. 1915 yılında yazmış olduğu "Zulmetten Nura"⁵ adlı eserinde Renan'ın başlatmış olduğu tartışmaya cevap niteliğinde yazılar yazmıştır. Eserde "Avrupa'dan Merhamet Dilemek Boşunadır", "İslamiyet Dinin Düşmanı Değil En Samimi Himayecisidir", "İlmiye Sınıfının Gerilemesi ve Müslümanların Cehalete Sürüklenmesi" gibi başlıklar onun meseleye bakışını ve maksadını gözler önüne sermektedir. İslam dininin hiçbir şekilde bilime engel olmayacağını sık sık dile getiren Günaltay'a göre

Henüz kesinlik kazanmamış nazariyeler bir tarafa bırakılırsa, ispatlanmış ve kesinlik kazanmış olmak şartıyla hiçbir ilmi mesele bulunamaz ki, dinimizin tebliğ ettiği gerçeklere muhalif olsun. Muhalif gibi görülen noktalara tesadüf edilirse bunların da tevil edilmesi dinen caiz görülmüştür. Çünkü bir meselede akıl ve nakil arasında uyuşmazlık olursa akıl delilinin üstün görülerek nakil yoluyla gelen delilin, meşru ölçüler içinde tevili İslam'ın hükümlerindedir⁶.

Günaltay, bu eserinde yazılarını sadece savunmacı bir yaklaşımla kaleme almamış aynı zamanda Batı'yı da eleştirmiştir. Günaltay, Avrupa'da din ile ilmin kavga halinde olduğunu görenlerin aynı kavganın İslam dini içinde geçerli olacağı gibi yanlış bir düşünceye kapıldıklarını düşünür. O halde Renan'ın söz konusu söylevinin Günaltay'ın bilim tarihi ile münasebetinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Meseleye bilim tarihi perspektifinden bakacak olursak tarihsel süreç içerisinde din bilim ilişkisi her daim aynı olmamıştır. Aynı inanç sistemine sahip toplumlarda dahi ortaya konan bilimsel ürünler farklılık gösterebilir. Bu durumda hem Renan'ın söylevi hem de ona karşı yazılan reddiyeler değerlendirilirken bu husus göz önünde tutulmalıdır.

Günaltay'ın bilim tarihi açısından asıl önemini *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* dergilerinde yazmış olduğu makaleler ile *Türk Tarih Kongrelerinde* sunduğu tebliğler belirler.

Yayın hayatına *Sırat-ı Müstakim* adıyla başlayan, 182 sayı bu isimle çıkan ve ardından *Sebilürreşad* ismiyle yayın hayatına devam eden bu dergilerin yazar heyeti içerisinde yer alan Günaltay *İslam'da Fen ve Felsefe* ana başlığı altında bir dizi makale yayınlamıştır. "Gazali", "İslâm'da Fen ve Felsefe", "İbn Cezle", "Fenniyât (Fennin Sâha-ı İttılâ)", "Beşinci Asr-ı Hicride Mısır (İbn Rıdvân, Ali bin Süleymân, Emir Mahmudi ed-Devle Ebû'l-Vefa Mübeşşir bin Fâtik, Ebû'l Kâsım Ammar bin Ali el Mevsilî)", "Müessesât-ı İlmiyyeden Kütüphaneler", "Rasathâneler (İslâm'da İlmi Heyet ve Rasathâneler, Rasathâneler)", "Müessesât-ı Fenniyyeden Hastahâneler (Bağdat Bimâristânları, Meyyâfârikîn Bimârhânesi, İran Taraflarında Tesis Edilen Bimâristânlar, Suriye'de Müesses Bimâristânlar, Şâm)." Bahsi geçen başlıklarda; İslam dünyasındaki düşünürler, bilginler ve kurumlar hakkında tafsilatlı bilgi veren Günaltay mensubu bulunduğu coğrafyanın zenginliklerini göstermeyi amaçlamaktadır.

"İslam'da Fen ve Felsefe"⁷ başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, Ali bin İsa isminde bir göz hekimini tanıtır. İslam dünyasında yetişmiş olan dimağlardan olan Ali bin İsa'nın Avrupa'da tanındığından "*Takrîrât'ül Kehhâlin*", adlı eserinin *De Cognition İnfermitatum Oculorum Et Curatione Orum* ünvânı altında Avrupa lisanlarına tercüme edildiğinden ve defeâtle tab olunduğundan söz etmektedir.

Fenniyât (Fennin Sâha-I İttılâ)⁸ adlı makalesinde ise fen sahasındaki gelişmelerin insanoğluna sağladığı faydalar üzerinde durur.

Teleskopların keşfi sayesinde ki beşeriyet amâk-ı fezâda sair binlerce güneşlerin, milyonlarca yıldızların, aramızdan binlerce defa büyük olan şemsten pek ziyâde büyük daha birçok şemlerin âlemlerin mevcudiyetine vâkıf olabildi. Kimyanın terakkiyat-ı hayret-nümâsı sayesinde ki; gözümüzle göremediğimiz ne kadar renkler, şuaalar bulunduğuna vâkıf oluyoruz. Spektroskop (tayf-bîn) denilen âlet ihtirâ edilmemiş olsaydı ziyâ-yı şemsin mor, lacivert, sarı, yeşil, mai, turuncu ve kırmızı yedi renkten mürekkep olduğunu nasıl anlayabilecektik? Hikmet ve kimyanın terakkiyatı değil midir ki; ziyâ-yı şemsde şuaât-ı kimyeviye, şuaât-ı harûriyye denilen bir takım şuaalar daha mevcûd olduğuna kâni olduk ve tayf-ı şemsde bunları aynen müşahade edebildik? Röntgen, şuaına, Lenard şuaına, radyum madeninin müşaşaâtına, havâssımıza gizli kalan bütün bu

⁴ Namık Kemal, *Renan Müdafaaamesi*, Yayınlayan; Ord. Prof. M. Fuad Köprülü, Milli Kültür Yayınları Dini Kültür Serisi, Nr.1, Ankara 1962,

⁵ Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, I. ve II. baskı 1915, III. baskı 1925 (Eserin 1. ve 2. baskıları 405, 3. baskısı 298 sayfa)'dır. Eser A.Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, tarafından yayına hazırlanmıştır. Günaltay, Mehmet Şemseddin, *Zulmetten Nura*, Yayına Hazırlayanlar: A.Lütfi Kazancı, Osman Kazancı Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

⁶ Günaltay, a.g.e, 1998, s.80.

⁷ Mehmet Şemseddin Günaltay, *İslâm'da Fen ve Felsefe*, *Sebilürreşad*, Sayı 210, 12 Eylül 1912, s.22-24.

⁸ Mehmet Şemseddin Günaltay, *Fenniyât (Fennin Sâha-I İttılâ)*, *Sebilürreşad*, Sayı 203, 25 Temmuz 1912, s.400-401.

şuâlara keşfiyât-ı fenniyye sayesinde ittilâ hâsıl etmiyor muyuz?

İlim ve fennin insanoğlu için ne kadar gerekli olduğunu, dünyamızı nasıl değiştirip dönüştürdüğünü sık sık ifade etmektedir. Kaleme aldığı diğer makalelerinde ise İslam Dünyası'ndaki kurumlarının zenginlikleri göstermeyi amaçlamıştır. Müslümanların tesis etmiş oldukları medâris, mekâtip, kütüphâne, hastahâne gibi kurumlardan söz eder.

“Müessesât-ı İlmiyyeden Kütüphâneler⁹”, “Rasathâneler¹⁰” “Müessesât- Fenniyyeden Hastahâneler¹¹” başlıklı yazılarında söz konusu kurumların o dönem ki durumunu anlatmıştır. Kütüphanelerdeki yangınlar, tahripler sebebiyle binlerce kitabın yok olduğunu bugün Avrupa kütüphanelerindeki kitapların çoğunun İslam dünyasındaki kütüphanelerden Avrupa kütüphanelerine götürüldüğünü ifade etmiştir. Rasathaneler çalışmasında ise rasathane isimlerini ve zicleri müellifleri ile birlikte vermiş, Meregâ, Semerkant gibi rasathanelerin ayrıntılı bir tasvirini çizmiştir. Yine kurumlardan hastahaneleri anlatan Günaltay, İslam ulemasının fenn-i tıbbâ ne kadar önem verdiklerini hastanelerin hem eğitim merkezi hem de tedavi için kullanıldıklarını örneklemiştir. Bağdat, Suriye, Şam, İran gibi bölgelerdeki hastahanelerinin o dönemdeki durumlarını gözler önüne sermiştir.

Beşinci Asr-ı Hicride Mısır¹² (İbn Rıdvân, Ali bin Süleymân, Emir Mahmudi ed-Devle Ebû'l-Vefa Mübeşşir bin Fâtik, Ebû'l Kâsım Ammar bin Ali el Mevsilî) başlığıyla ele aldığı makalesinde ise; tıp alanında İbn Rıdvân'ı tanıtmış, felsefe, heyet, riyaziyyat ve tababet alanında Ali bin Süleyman'ın çalışmalarını anlatmıştır. Hikmet, tıp, ulum-u riyaziye ile iştilgal olan Mübeşşir bin Fâtik ve göz hekimi olan Ali el Mevsilî'nin çalışmalarından söz etmiştir. Göze inen perdenin tedavisi hakkında dönemindeki pek çok tabibi etkileyen Mevsilî'nin *el Muntehaba* adlı eserinin Avrupa'da uyandırdığı etkiyi açıklamıştır.

Günaltay'ın yukarıda bahsi geçen makaleleri düşünüldüğünde çok geniş bir yelpazede eser bıraktığı görülür. Bu eserler İslam coğrafyası için büyük anlamlar ihtiva etmektedir. Söz konusu eserleri İslamcılık akımının etkisiyle çalışmalarının içeriğinden anlaşılmaktadır.

İslamcılık akımının yanı sıra Türkçülük akımının etkisini de Günaltay'ın eserlerinde görmekteyiz. Türkçü vasfı ile de Türk tarihi üzerinde araştırmalar yapmıştır. 1941-1961 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı yapmış olan Günaltay'ın I. ve II. Türk Tarih

kongrelerindeki sunduğu tebliğler Türk bilim tarihçiliği açısından önemlidir. 11 Temmuz 1932 tarihinde toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde “İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii¹³” adlı tebliği sunmuştur. Bu tebliğde uzun devirler dünyanın en yüksek medeniyeti olan, Batı Medeniyetinin temeli olan İslam Medeniyetini kuranlar ve yükseltenlerin Araplar ve İranlılar olduğu iddiasını tartışmıştır. Bu anlamda Türklerin mevkiisini belirlemeyi milli borç olarak gören Günaltay, Türk zekâ ve irfanında İslam medeniyetinin ne derece önemli olduğunu araştırmıştır. İslam medeniyeti denilen yüksek medeniyeti doğuran bu hareketin Türk hareketi olduğunu ifade eden Günaltay, bu tezi farklı örneklerle ifade etmiştir. “*Elkindi gibi bazı şahsiyetler istisna edilirse dokuzuncu ve onuncu asırda müspet ilimler sahasında parıldayan yüksek simaların hemen hepsi Türk'tü. Dokuzuncu asır ricalinden heyetşinas ve riyaziyece Abdullah İbni Sehil, Fergana Türklerinden olduğu gibi Avrupa mahafili ilmiyesinde büyük şöhret sahibi olan Ebumaşer'de Belhli bir Türktü*”¹⁴. Günaltay göre Karahanlılar, Selçukiler, Harezmliler siyasi ve idari konularda en şanlı devirleri yaşattılarsa İbni Sina, Biruni gibi Türk mütefekkirleri de beşeriyet irfanına asırlarca hâkim olan eserler yaratmışlardır. “*Biruni'den ne kadar süre sonra Lamark Avrupa'da tabiiyat ilimlerinin esasını kurdu. İbni Sina'nın üfulünden ne kadar uzun zamanlar geçtikten sonradır ki; tababet Garpte ilmi bir şekil alabildi. Farabi, ruhu mutlak, kuvve-i kutsiye nazariyelerini ortaya attıktan ne kadar ne kadar asır sonradır ki Almanya'da Hegel, Fransa'da Bergson yüksek felsefelerini kurdular*”¹⁵. Türk bilginlerin bazı konularda Avrupalı bilginlerden daha önce bazı sonuçlara ulaştığını göstermeyi amaçlamış ve Avrupa'dan bir dönem üstün olduğumuz gerçeğini her daim dile getirmekten çekinmemiştir.

İkinci Türk tarih kongresinde ise Günaltay hem bilim tarihi hem de Türk tarihi için önem arz eden diğer bir konuyu ele almıştır. “*İslam Dünyası'nın İnhitatı Sebebi Selçuk İstilasası mıdır*”¹⁶ adlı tebliğle katılan Günaltay IX. ve X. yüzyıllarda İslam dünyasında en parlak devrini yaşatan ilim hareketinin “Selçuk Türklerinin Ön Asya'yı istila etmeleri neticesinde durmuş olduğu yönündeki yanlış görüşü tahlil ve tenkit etmektedir. İlmi bir araştırmaya dayanmayan bu tezin ne kadar çürük olduğunu ortaya çıkarmak için dokuzuncu asrın ortalarından başlayarak Müslüman dünyasının geçirdiği toplumsal ve dini evreleri inceler. Felsefe ve laik ilimlerin boğulması Eş'ari- Gazzâlî mektebinin bir taraftan zekaları skolastik labirent içinde küflenmeye mahkum etmesi, diğer taraftan bu sistem haricinde irfan ufuklarının sınırsız kapanmış olması İslam Dünyası'nın çöküşe

⁹ Mehmet Şemseddin Günaltay, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Müessesât-ı İlmiyyeden Kütüphâneler”, *Sebilürreşad*, Sayı 245, 22 Mayıs 1913, s.179-182.

¹⁰ Mehmet Şemseddin Günaltay, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Müessesât-ı İlmiyyeden Rasathâneler”, *Sebilürreşad*, Sayı 247, 05 Haziran 1913, s.209-212.

¹¹ Mehmet Şemseddin, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Müessesât-ı Fenniyyeden Hastahâneler”, *Sebilürreşad*, Sayı 248, 12 Haziran 1913, s.225-227.

¹² Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Beşinci Asr-ı Hicride Mısır”, *Sebilürreşad*, Sayı 234, 06 Mart 1913, s.440-443.

¹³ Günaltay, “İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii”, *I. Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932, Ankara : konferanslar, müzakere zabıtlar, Maarif Vekaleti*, ss. 289-306.

¹⁴ Günaltay ,a.g.m. ss.299.

¹⁵ Günaltay, a.g.m, ss.306.

¹⁶ Günaltay, “İslam Dünyası'nın İnhitatı Sebebi Selçuk İstilasası mıdır?” *II. Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937, İstanbul: konferanslar, müzakere zabıtlar*, ss: 350-366.

sürüklenmesi asıl sebeptir. Bir araştırmacı kimliğiyle İslam dünyasındaki çöküş gerekçelerini araştırmış, o zamana kadar belli bir kesim tarafından kabul gören gerekçeleri çürütme çabası içerisine girmiştir.

Bu çalışmalarının yanı sıra yine Türkçülük akımının etkisiyle Türk bilim tarihi açısından önemli sayılacak bir tebliğ sunmuştur. “İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi”¹⁷ adlı tebliğinde doğu biliminin önemli isimlerinden biri olan İbni Sina'yı ölümünün dokuz yüzüncü senesinde İstanbul Üniversitesi'nde yapılan anma töreninde ele alan Şemseddin Günaltay şark âlimini şahsiyeti, eserleri, tıbbi ve ırkı bağlamında değerlendirmiştir. İbni Sina'nın felsefe, tıp ve diğer bilimlerdeki başarılarını ve etkilerini tartışmasının yanı sıra milliyeti meselesini irdelemiştir. İbni Sina'nın milliyetini çeşitli bilim dallarından yararlanarak açıklama girişiminde bulunan Günaltay'ın amacı hem İbni Sina'yı tanıtmak hem de milliyeti meselesini tartışmaktır.

Genel kanı İbni Sina'nın Arap ya da İranlı olduğu yönündedir. İlmî eserlerini Arapça yazmış olmasından dolayı batılı düşünürler Sina'yı Arap saymışlardır. Ya da İran'da yaşadığı dönemde Fars diliyle iki küçük risale yazdığı için İranlı olduğu düşünülmüştür. Ancak Günaltay orta zamanlarda Müslüman dünyasının ortak din ve kültür dilinin Arapça olduğuna dikkat çekmiştir. Ve nasıl ki Ortaçağ'da ilmi eserlerini Lâtince yazmış olan âlimleri ırkan Lâtin saymak doğru olmadığı gibi İbni Sina'nın eserlerini Arapça yazmış olması onun Arap ırkına mensup olduğu anlamına gelmez. Ya da Farsî diliyle bir iki küçük risale yazdığı için ırkan İranlı olduğunu söylemek doğru olmaz. Bu noktalara değinen Günaltay İbni Sina'nın Türk ırkına mensup olduğunu dile getirdikten sonra İbni Sina'nın Türk kültürü içinde yetişmiş olduğunu meselesine de değinir. Ancak bu tartışmayı yaparken annesinin, babasının ve İbni Sina'nın doğup büyüdüğü yerlerin çok eski zamanlardaki durumunu tetkik etmiştir. Bu çalışması çok yönlü bir araştırmayı gerektirir. Tarih, antropoloji, coğrafya bilgisi gerektiren bu araştırmada oldukça çaba sarf ettiği açıktır.

Farabi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri¹⁸ adlı tebliğde ise; ölümünün bininci yıldönümü vesilesiyle anılan Farabi'nin İslam coğrafyası için ne denli önemli olduğu Günaltay tarafından bir kez daha ifade edilmiştir. İslam dünyasında işleyen dimağlardan ümidin kesildiği cehaletin hâkim olduğu bir zamanda Farabi gibi bir şahsiyetin varlığından ve İslam coğrafyasına kazandırdıklarından söz etmiştir. Büyük filozof Farabi'nin rolünün iyice belirlenebilmesi için İslam âleminin teolojik durumunu belirleyip bazı mezheplerin değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirme sonunda İslam Dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtaracak bir dehaya muhtaç bulunduğu söyler, Türk filozofu Farabi'nin böyle bir zamanda ortaya çıktığını ifade eder.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Şemseddin Günaltay'ın Türk-İslam bilim tarihi açısından değerlendirmesini yapmaktır. Başta Günaltay'ın kendi eserleri olmak üzere ulaşılabilecek kaynaklar ışığında şu sonuçların çıkarılabileceği kanaatindeyim: Fikir ve düşün adamı olan Günaltay, tarih araştırmaları literatürüne bilim tarihi yazımını da eklemiştir. Bilim tarihine duyduğu bu ilginin Fransız tarihçi ve araştırmacı Ernest Renan'ın (1823/1892), 1883 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği “İslam ve Bilim” adlı konferansının etkisinin olduğunu açıklar. Günaltay'ın bilim tarihimizdeki yeri nedir? Ya da bilim tarihine bir katkısı var mıdır? Günaltay'ın çalışma boyunca yukarıda adı geçen eserleriyle bilim tarihimize katkısı olmuştur. Bahsi geçen çalışmaları Türk-İslam bilim tarihi için oldukça önem arz etmektedir.

Günaltay, ülkenin kurtuluşuna yönelik ortadaki engelleri kaldırmaya yönelik çaba sarf etmiş, ortaya koyduğu çözümlerin temellerini araştırmıştır. Günaltay, tam anlamıyla bir bilim tarihçisi olarak değerlendirilmemekle birlikte ilim, fikir ve siyaset adamı olarak kaleme aldığı eserler, kültürümüz ve tarihimiz açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Cündioğlu Düccane, “Ernest Renan ve “Reddiyeler bağlamında İslam Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı” *Divân*, 1996, 1-94.
- Gökdoğan, Melek Dosay, “Renan'ı Yeniden Düşünmek: İslam ve Bilim”, *Historia 1923*, Bilgi Yayınevi, Sayı 3, Haziran 2017, 46-62.
- Günaltay, M. Şemsettin, “Farabi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri”, *AÜ DTCF Dergisi*, VIII. 4 Aralık, s.423-436.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslam Dünyası'nın İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilası mıdır?” *II. Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937, İstanbul: konferanslar, müzakere zabıtlar*, ss: 350-366.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii”, *I. Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932, Ankara : konferanslar, müzakere zabıtlar*, Maarif Vekaleti, 289-306.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Beşinci Asr-ı Hicride Mısır”, *Sebilürreşad*, Sayı 234, 06 Mart 1913, s.440-443.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm'da Fen ve Felsefe”, “Müessesât-ı İlmiyyeden Kütüphaneler”, *Sebilürreşad*, Sayı 245, 22 Mayıs 1913, s.179-182.

¹⁷ Günaltay, “İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi Belleten”, Cilt: IV, sayı 13, Ankara 1940, sayfa: 1-37.

¹⁸ M. Şemsettin Günaltay, “Farabi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri”, *AÜ DTCF Dergisi*, VIII. 4 Aralık, s.423-436.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm’da Fen ve Felsefe”,
“Müessesât-ı İlmîyyeden Rasathâneler”,
Sebilürreşad, Sayı 247, 05 Haziran 1913, s.209-212.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm’da Fen ve Felsefe”,
“Müessesât-ı Fenniyyeden Hastahâneler”,
Sebilürreşad, Sayı 248, 12 Haziran 1913, s.225-227.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, Fenniyât (Fennin Sâha-I
İttılâı), *Sebilürreşad*, Sayı 203, 25 Temmuz 1912,
s.400-401.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İslâm’da Fen ve Felsefe”,
Sebilürreşad, Sayı 210, 12 Eylül 1912, s.22-24.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, *Zulmetten Nura*, Yayına
Hazırlayanlar, A.Lütfi Kazancı, Osman Kazancı,
Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

Günaltay, Mehmet Şemseddin, “İbni Sina’nın Şahsiyeti ve
Milliyeti Meselesi” *Bellekten*, Cilt: IV, sayı 13, Ankara
1940, sayfa: 1-37.

Kemal, Namık, *Renan Müdafaaamesi*, Yayınlayan; Ord.
Prof. M. Fuad Köprülü, Milli Kültür Yayınları Dini
Kültür Serisi, Nr.1, Ankara 1962,

Özüçetin Yaşar, “M.Şemseddin Günaltay’ın Hayatı, İlmi,
İdari ve Siyasi Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal
Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 38, Haziran 2015,
ss.416-449.

T.B.M.M. Sicil Arşivi Dosya No:622